

**ПРО ФОРМИ, ПРИЧИНИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЗМІН ЗНАЧЕНЬ СЛІВ
(на матеріалі запозичень з англійської в сучасній німецькій мові)**

Стаття присвячена дослідженню форм, причин та результатів змін значень запозичень з англійської в сучасній німецькій мові; подається огляд основних їх класифікацій.

Ключові слова: запозичення, значення, сема, семантичні зміни.

Тема механізму змін значень слів, а тим паче запозичень, є надзвичайно актуальною та досі не достатньо вивченою в сучасній лінгвістичній науці, та й ступінь дослідженості питання англомовних запозичень в сучасній німецькій мові є таким, що потребує подальшого розгляду та вивчення, навіть незважаючи на постійний інтерес до проблеми англіцизації німецької мови.

Наукова новизна роботи полягає у виборі в якості об'єкта дослідження запозичених лексичних одиниць, що змінили своє значення у мові-рецепторі. Новизна дослідження визначається аналізом семантичних змін запозичень з англійської в сучасній німецькій мові, співставленням характеристик функціонування слів в англійській мові та запозичень з англійської в сучасній німецькій мові в результаті інтенсифікації мовних контактів та тенденції до інтернаціоналізації англійської лексики.

Запозичення є основним результатом взаємовпливу мов внаслідок мовних контактів.

Проблеми мовних контактів почали вивчати лінгвісти різних країн з кінця XIX – на початку XX ст. (В. О. Богородицький, Г. Шухардт, А. Мейє, І. О. Бодуен де Куртене, В. Д. Поліванов, Л. В. Щерба). Власне поняття мовних контактів з'явилося у 80-х роках XX ст.

У статті «Проблеми теорії мовних контактів» А. Є. Карлінський дає такі визначення новим тоді поняттям: «Теорія взаємодії мов – це дисципліна, що знаходить-ся на стику внутрішньої та зовнішньої лінгвістики. Частина теорії взаємодії мов, що займається вивченням субстанціональних властивостей цих мов, незалежно від того, хто ними користується, називається теорією мовних контактів» [5, с. 5-6].

Взаємодію мов С. В. Семчинський визначає як «особливий процес, що виникає внаслідок співіснування у свідомості окремих мовців двох мовних систем, які можуть взаємоперехресуватися та переплітатися» [8, с. 20].

Що стосується поняття мовного контакту, то В. Ю. Розенцвейг подає наступне його визначення: «мовний контакт – мовленнєве спілкування між двома мовними колективами» [7, с. 3]. Вайнрайх зазначає, що внаслідок мовних контактів виникають будь-які відхилення від норм будь-якої з мов, що відбуваються у мовленні, в результаті того, що мовці володіють більше, ніж однією мовою [2, с. 5].

Особливим змінам при мовному контакті підлягають лексико-семантичні рівні мови, і, зокрема, основна одиниця цього рівня – слово. Сучасна лінгвістика розглядає слово як складну багаторівневу одиницю. В структурі слова прийнято виділяти семантичний, прагматичний та синтаксичний рівні. Аналіз семантики слова може здійснюватись як на рівні окремого значення багатозначного слова чи семантими (семантемний аналіз), так і на рівні окремих компонентів значення чи сем (семний аналіз). Під семантичним компонентом розуміють частину лексичного значення [9, с. 40].

Лексичне значення слова може бути представлено різними типами: 1) основне значення, найбільш поширене і живане; 2) інші значення, що викликають полісемію, менш поширені, але не менш важливі; 3) експресивно-емоційні відтінки, пов'язані з тим чи іншим значенням слова.

Структуру лексичного значення складають, за твердженням В. Г. Гака, інтегруюче родове значення (архісема), диференціююче видове (диференціальна сема), потенційні семи, що відображають вторинні властивості предмету, реально існуючі чи приписувані йому колективом [3, с. 119].

Що стосується терміна «сема», то він був введений у вживання В. Скаличкою (1966). Одні лінгвісти розглядають сему як мінімальну неподільну одиницю (Л. О. Новіков 1982, Ж. Д. Соколовська 1979). Інші визначають сему як семантичний множинник (Л. М. Васильєв 1990), семантичну ознаку (Кузнєцов 1971). Треті розглядають сему як деякий комплекс, що включає в себе як подільні, так і неподільні семантичні компоненти (М. В. Нікітін 1983). Комплекс сем і складає лексичне значення слова.

Потенційні семи є несуттєвими, однак, у випадку їх актуалізації (за вторинної номінації слова: Park – Erlebnispark, Wissenschaftspark – авт.) вони можуть послужити основою переносного вживання значення слова, що зрештою може призвести до перерозподілу сем і виникненню нового значення (наприклад, у випадку метафоризації значення) [11, с. 102].

Семантичний процес, за В. Г. Гаком і М. А. Бородіною, може аналізуватися у трьох аспектах:

- форми семантичних змін (розширення, звуження значення, зміна конотації тощо);
- причини семантичних змін (поява багатозначності, лексична і семантична атракція, еліпсис, вплив контексту);
- результати семантичних змін (синонімізація, омонімізація, поява і втрати слів, значень слів) [1, с. 67-68].

Розширення значення являє собою заміну вузького значення ширшим. В роботі В. Г. Гака розширення значення визначається як усунення деяких диференціальних сем, що виражають в значенні слова уточнення ідеографічного, стилістичного чи

емоційного характеру. Звуженням значення є зворотній розширенню процес, який зводиться до включення в семантему деяких компонентів такого характеру.

Прикладом розширення значення є слово *Fan*. Запозичене в німецьку мову з англійської спочатку слово означало *фан, прихильник* (англ. скор. від «*fanatic*» - *fanatischer* (*leidenschaftlicher, begeisterter*) *Anhänger*) і вживалося, коли йшлося про прихильників творчості переважно співаків, гуртів (*Stones-Fans, Beatles-Fans*) або ж прихильників футболу (*Fußballfans*). Зараз зустрічається численна кількість *Fans*. Окрім *Hard-Rock-Fans*, з'явилося *Fan von Adenauer*, також чуємо *Fahrradfans, Open-Fans, Schokoladen-Fans, Champagner-Fans, Fitneß-Fans* і тисячі інших *Fans*, навіть іронічне *Christus-Fan* [20].

Говорячи про форми семантичних змін, слід обов'язково зазначити, що вперше різновиди смислових змін слів спробував виокремити Г. Пауль у своїй роботі «*Prinzipien der Sprachgeschichte*». Він виділяє такі види змін значень, як звуження об'єму і збагачення змісту, збідніння змісту, пов'язане з розширенням змісту уявлення, перенос назви на основі просторових, часових чи каузальних зв'язків та деякі різновиди змін значень, що не піддаються простому підведенню під один із трьох зазначених вище класів [19, с. 103].

Що стосується результатів семантичних змін, то Е. Бейсанс виділяє три результати семантичних змін: 1) набуття одиниці словником; 2) втрата одиниці; 3) зміна без набуття і без втрати: субституція (заміна однієї реалії іншою) та мутація (перерозподіл значень при збереженні раніше набутих значень).

Леман вважає, що, з лінгвістичної точки зору, значення слова – це сукупність контекстів, в яких воно зустрічається [16, с. 191]. Аналогічним чином визначає значення і Г.Фріц [значення – це сукупність вживань – 13, с. 13]. Зміна значення – це звуження, розширення і зміна контексту (під останньою розуміють зміну культурно-соціальної сфери вживання слова).

Про причини змін значення слова йдеться в роботах Чекаліної, зокрема, вона виділяє наступні причини [10, с. 26]:

- історичні (слова змінюють свої значення в результаті змін, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, з'являються нові предмети та поняття, що потребують найменування);
- соціальні (велика кількість змін значень пояснюється розподілом суспільства на групи за соціальною, професійною, віковою чи іншими ознаками та переходом вживання слів від вузької соціальної групи до широкої і навпаки);
- психологічні (мова є не тільки засобом передачі і отримання раціональної інформації, але й способом вираження емоцій).

Емоції, на думку Шпербера, лежать в основі змін значень слів [17, с. 104]. Початок зміни значення слова він пояснює зміною значення в контексті. Шпербер виділяє дві групи семантичних змін: 1) поширення (одне слово поширюється на визначення інших предметів); 2) притягування (одне слово притягує інші й передає їм своє значення) [18, с. 64].

Емоційна теорія Шпербера знайшла своє відображення в роботах Пізані, Фослера, згодом – в роботах Гіро. В багатьох з них семантичні зміни пояснюються потребою самовираження нації чи індивідуума. Саме психологічними причинами по-

яснюються такі явища, як прагнення до гіперболізації, іронічний спосіб вираження, економія зусиль у мовленні і т.д.

Отже, почуття, емоції відіграють надзвичайно важливу роль у зміні значень слів, оскільки вони є формою відображення дійсності та тісно пов'язані з розумовою діяльністю людини [4, с. 26; 21, с. 72].

К. Балдингер розрізняє п'ять типів причин семантичних змін: лінгвістичні (вплив контексту), культурно-історичні, соціальні (перехід слова із однієї соціальної сфери в іншу), психічні (табу, евфемізми і т.п.) і психологічні (синестезія) [12, с. 27].

Г. Кронассер наводить свою класифікацію, на іншому підґрунті, в результаті чого ті ж причини розташовуються у нього інакше: А. Первинні причини: 1) стимули зовнішнього світу, що чуттєво сприймаються (зникнення, зміна та поява предметів, станів, дій); 2) психічні (табу, зручність, прагнення до ясності, страх, іронія, гнів і т.п.); 3) фізіологічні (синестезія). Б. Вторинні: 1) зсуви синонімів у семантичних полях; 2) зараження в консоціаціях (поняття «консоціація» введено Г. Шпербером). Остання і основна причина зміни значення слова полягає, як вважає Г. Кронассер, у «дивергенції між обмеженим числом слів і нескінченністю явищ» [15, с. 192]. Таким чином, Г. Кронассер встановив нерівнозначність зовнішніх і внутрішніх факторів семантичних змін, визначив ієрархію їх зв'язків.

Говорячи про сучасні тенденції у розвитку діахронічної семантики, слід згадати доволі поширену в зарубіжних дослідженнях «теорію незримой руки» (*unsichtbare Hand* – Keller 1990; Ullmann-Margalit 1978). В даному випадку мається на увазі роль впливових особистостей в поширенні тих чи інших семантичних інновацій.

Крім поняття «причини», слід розрізняти «види» і «способи» семантичних змін. Класифікація видів (типів) семантичних змін ускладнена тим, як справедливо помічає Г. Кронассер, що вона здійснюється на різних підґрунтях. Так, у працях семасіологів XIX – XX ст розрізняють такі принципи класифікацій видів семантичних змін:

- Логічний принцип (розширення і звуження значення у Г. Пауля);
- Аксіологічний принцип (погіршення й покращення значення у Г. Пауля);
- Причини (внутрішні чи зовнішні) зміни значення;
- Ступінь зміни значення (його розвиток від okazіонального до узувального);
- Повнота зміни значення (тотальна чи часткова зміна, як у В. Вундта);
- Свідома чи несвідома зміна значення;
- Реверсивна – нереверсивна зміна значення;
- Трансрегресивна чи реманентна зміна значення (питання у тому, змінює чи не змінює значення сферу чуттєвого сприйняття);
- Універсальна чи партикулярна, «одинична», зміна значення (питання у тому, чи має значення цінність для всіх членів суспільства або для якоїсь його групи) [6, с. 328].

Г. Кронассер підкреслює, що врахувати усі ці принципи в одній схемі неможливо [15, с. 80].

Поглиблення зазначених у статті теоретичних постулатів дасть можливість ґрунтовно проаналізувати семантичні зміни запозичень з англійської в сучасній ні-

мецькій мові, переосмислити процеси функціонування зазначених лексичних одиниць у мові-джерелі та в мові-рецепторі.

Література

1. *Бородина М. А.* К типологии и методике историко-семантических исследований / М. А. Бородина, В. Г. Гак. – Л. : Наука, 1979. – 232 с.
2. *Вайнрайх У.* Языковые контакты : Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх. – К. : Изд. Киевского ун-та, 1979. – 263 с.
3. *Гак В. Г.* Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки рус. культуры, 1998. – 768 с.
4. *Звегинцев В. А.* Семасиология / В. А. Звегинцев. – М. : Изд. Московского ун-та, 1957. – 232 с.
5. *Карлинский А. Е.* Проблемы теории языковых контактов / Языковые контакты и интерференция / А. Е. Карлинский. – Алма-Ата : КазГу, 1985. – С. 3–12
6. *Левицкий В. В.* Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
7. *Розенцвейг В. Ю.* Языковые контакты // Лингвистическая проблематика / В. Ю. Розенцвейг. – Л. : Наука, 1972. – 78 с.
8. *Семчинский С. В.* Семантическая интерференция языков (на материале славяно-восточнороманских языковых контактов) / С. В. Семчинский. – Автореф. дисс... канд. филол. н. –К., 1973. – 56 с.
9. *Стернин И. А.* Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд. Воронежского ун-та, 1985. – 170 с.
10. *Чекалина Е. М.* Язык современной французской прессы (лексико-семант. аспекты) / Е. М. Чекалина. – Л. : Изд. Ленинградского ун-та, 1991. – 167 с.
11. *Чекалина Е. М.* Лексикология французского языка : [учебн. пособие] / Е. М. Чекалина, Т. М. Ушакова. – СПб. : Изд. Санкт-Петербургского ун-та, 1998. – 236 с.
12. *Baldinger K.* Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks / K. Baldinger. – Berlin : Akademie-Verlag, 1957. – 40 S.
13. *Fritz G.* Historische Semantik / G. Fritz. – Stuttgart, Weimar : Metzler, 1998. – 197 S.
14. *Keller R.* Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache / R. Keller. – Tübingen, 1990. – 218 S.
15. *Kronasser H.* Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre / H. Kronasser. – Heidelberg, 1952. – 204 S.
16. *Lehmann W. P.* Einführung in die historische Linguistik / W. P. Lehmann. – Heidelberg, 1986. – 230 S.
17. *Nerlich B.* Semantic Theories in Europe, 1830-1930 / from etymology to contextuality / B. Nerlich. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1992. – 359 p.
18. *Nerlich B.* Polysemy / Trends in Linguistics, Studies and Monographs / B. Nerlich. – Berlin : Walter de Gruyter GmbH&Co, 2003. – 422 p.

19. *Paul H. Prinzipien der Sprachgeschichte* / H. Paul. – Halle, 1960. – 205 S.
20. *Schönfeld E. Alles easy. Ein Wörterbuch des Neudeutschen* / E. Schönfeld. – München : Verlag C. H. Beck, 1997. – 175 S.
21. *Stöcklein J. Bedeutungswandel der Wörter* / J. Stöcklein. – München, 1998. – 79 S.

Kotvytska V. About forms, causes and results of semantic changes of words (on the material of English borrowings in modern German)

The article deals with the forms, causes and results of semantic changes of English borrowings in the modern German language. The overview of the main classifications is given.

Key words: borrowings, meaning, seme, semantic changes.

Котвицкая В. А. Про формы, причины и результаты изменений значений слов (на материале заимствований с английского в современном немецком языке)

Статья посвящена исследованию форм, причин и результатов изменений значений заимствований с английского языка в современном немецком языке; дается обзор их основных классификаций.

Ключевые слова: заимствование, значение, сема, семантические изменения.